

rar yayımlanan bu kitap, her ne kadar geleneksel seyahatnâme tarzında basılmışsa da (*Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino*, Roma 1662) eser aslında mektup türünün seçkin bir örneğidir. Sonraları yapılan çeşitli neşirlerden en çok beğenilenler, daha az eksiklik ihtiva etmeleri sebebiyle G. Gancia'nın (*Viaggi di Pietro Della Valle, il Pellegrino*, Brighton 1843) ve L. Bianconi'nin (*Viaggio in Levante di Pietro Della Valle*, Firenze 1942) çalışmaları olmuştur. 1972 yılında mektupların tamamının ayrıntılı ve ilmi açıklama yeni bir neşri yapılmak istenmişse de sadece bir tek cilt yayımlanabilmiştir (F. Gaeta — L. Lockhart, *I Viaggi di Pietro Della Valle: Lettere dalla Persia*, I, Roma 1972). Bu husustaki son çalışma G. Bull tarafından yapılmış ve mektuplar *The Travels of Pietro Della Valle*, The Pilgrim adı altında yayımlanmıştır (London 1989).

Della Valle'nin eserleri çeşitli Avrupa dillerine tercüme edildi ve Doğu dünyasının değişik yönlerini incelemek isteyen araştırmacıların başlıca kaynağı oldu. Bunlardan coğrafya tarihçisi Roberto Almagià eserleri coğrafya, ünlü Türkolog Ettore Rossi de İran ve Türk kültürleriyle dilleri açısından değerlendirdi (bk. bibl.). Ayrıca İran ile ilgili kısımlar İranlılar, Hindistan'a ait bilgiler İngilizler tarafından tercüme edilerek incelendi. İstanbul ve Osmanlı toplumu hakkında verdiği bilgiler de XVII. yüzyıl Osmanlı araştırmacılarının vazgeçilmez kaynakları arasındadır. Della Valle'nin Türkiye'de ve İran'da iken İran tebaası Türkler arasında öğrendiği Türkçe üzerine hazırladığı Türk dili grameri yayımlanmamış, fakat XIX. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi'nde E. Rossi tarafından, özellikle taşıdığı öneme yer verilerek ilim âlemine tanıtılmıştır (*Atti del XIX. Congresso*, s. 202-209).

Della Valle, seyahat dönüşü İslâm ülkelerinden getirdiği Arabî hurufat ile İtalya'da gelişmekte olan Doğu eserlerinin basılması hareketini hızlandırmış, topladığı değerli yazma eserlerin ölümünden sonra ailesi tarafından papalık makamına hediye edilmesi suretiyle de ünlü Vatikan Kütüphanesi'nin kurulmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Halen yayımlanmamış notları ve çeşitli evrakı Vatikan Kütüphanesi ile Modena Belediyesi'nin arşivlerinde bulunmaktadır (bk. Rossi, *RSO*, XXII, 92-98).

BİBLİYOGRAFYA :

T. Bertelè, *Il Palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie*, Bologna 1932, s. 132, 133, 163, 174, 349, 350; E. Rossi, "Importansa dell'inedita grammatica turca di Pietro Della Valle", *Atti del XIX. Congresso Internazionale degli Orientalisti*, Roma 1938, s. 202-209; a.m.f., "Versi turchi e altri scritti inediti di Pietro Della Valle", *RSO*, XXII (1947), s. 92-98; a.m.f., "Poesie Inedite in persiano di Pietro Della Valle", a.e., XXVIII (1953), s. 108-117; a.m.f., "Pietro Della Valle orientalista romano (1586-1652)", *OM*, XXXII (1953), s. 49-64; P. G. Bietenholz, *Pietro Della Valle (1586-1652): Studien zur Geschichte der Orientkenntnis und des Orientbildes im Abendlande*, Basel - Stuttgart 1962; R. Mantran, *XVI-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat* (trc. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1991, bk. fihrist; R. Almagià, "Per una conoscenza più completa della figura e dell'opera di Pietro Della Valle", *Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei*, VIII. seri, sy. 6 (1951), s. 375-381; a.m.f., "Pietro Della Valle (nel terzo centenario della morte)", *Rivista Geografica Italiana*, XL, Roma 1953, s. 1-18; C. Calosso, "Pietro Della Valle un viaggiatore italiano nella Turchia di Ahmed I", *DTCF Batı Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, I/4, Ankara 1969, s. 99-106; Mahvash Alemi, "Viaggiatori europei nei giardini persiani", *Islam Storia e Civiltà*, sy. 1, Roma 1982, s. 19-29; J. D. Gurney, "Pietro Della Valle: The Limits of Perception", *BSOAS*, XLIX/1 (1986), s. 103-116; F. Bertotti, "Un viaggiatore romano e un poeta persiano: Pietro Della Valle estimatore e divulgatore di Hâfız", *Islam Storia e Civiltà*, sy. 31, Roma 1990, s. 121-127; Tourkhan Gandjei, "Turkish in the Safavid Court of Isfahan", *Turcica*, XXI-XXIII, Paris 1991, s. 309-312; M. Longhena, "Della Valle, Pietro", *Enciclopedia Italiana*, Roma 1931, XII, 559.

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

DELLÂL

(دلال)

**Bir haberi çarşı pazar dolaşır
bağurarak halka duyuran
veya satılacak bir malın
alim satımında vasıta olup
pazarlığı sonuçlandıran kimse.**

Arapça'da **delâlet** (yol gösterme) kökünden gelen dellâl sözlükte "alıcı ile satıcı arasında aracılık yapan kimse" anlamına gelmektedir. Farsça asıllı olan ve bazı hadislerde geçen (Buhârî, "Büyü", 64, 71; Ebû Dâvûd, "Büyü", 1) simsar kelimesinin de Hz. Peygamber devrinden beri yaygın olarak aynı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır (Kettânî, II, 286).

İslâm dünyasında gerek iç ticarete gerekse yabancılarla olan ticarî münasebetlerde baştan beri dellâlların varlığı bilinmektedir. Erkek dellâllar yanında özellikle haremlere girip mal satımında aracılık yapan kadın dellâllar da vardı.

Fâtımiler'de dellâlların ancak belirli malların satımında aracılık yaptığı, Memlûkler'de bunların yaptıkları satışın % 2 dellâliye ücreti aldıkları ve bunun da yarısını devlete vergi olarak ödedikleri kaynaklarda geçmektedir.

Osmanlılar'da bir haberi duyurmak veya ticarî sahada satıcı ile alıcı arasında uzlaşmayı sağlamakla görevli iki ayrı dellâl vardı. Dellâlbaşının emrinde hareket eden haberci dellâllar kendilerine bildirilen haberi halka duyururlar, buna karşılık yevmiye hesabıyla belirli bir ücret alırlardı. Halka haber veren ve emir tebliğ eden dellâllar padişah ölümünde veya cülûslarında durumu halka bildirmekle yükümlü olup devletin resmî memuru statüsünde idiler. Aynı şekilde İstanbul ayaklanmalarında padişahın emrini halka duyurmakla görevlendirildikleri gibi âsiler tarafından da halkın kendi yanlarında yer alması için dellâl çıkarıldığı bilinmektedir. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılın ortalarında İstanbul'da ticarî sahada görev yapan dellâllardan dış bedestende 200, yeni bedestende yetmiş (*Seyahatnâme*, I, 614, 617), 1640 tarihli *Narh Defteri*'ne göre de bezzâzistan ve bit pazarında 120'şer dellâl (Kütükoğlu, s. 287) bulunmaktaydı. XV. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir ticaret merkezi olan Tokat'ta yirmi biri müslüman, beşi gayri müslim olmak üzere yirmi altı dellâlin mevcut olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

Ticarî alanda görev yapan dellâllar emlak dellâli, bedesten dellâli, balıkthane dellâli, araba dellâli, esirci dellâli, ibrişim dellâli, at pazarı dellâli gibi adlarla anılmışlardır. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda bu dellâllardan esnaf-ı dellâlân-ı bedestân-ı enderûn, esnaf-ı dellâlân-ı bedestân-ı bîrûn ve esnaf-ı dellâlân-ı bedestân-ı cedîd hakkında bilgi vermekte ve pîrlerinin Ebû'n-Nidâ olduğunu belirtmektedir (*Seyahatnâme*, I, 614-615, 617). Bu şekilde herhangi bir meslekte görev yapan dellâl sorumlu olduğu meslek dışında başka bir alanda dellâllık yapamazdı.

Dellâllığın Osmanlı ticarî hayatında önemli bir yeri olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Meselâ 1479'da İstanbul ve Galata dellâllığının üç yıllığının 1 milyon akçeye satılması, 1484'te yine üç yıllık bir zaman zarfında tüccarların gümürük resimlerinden 970.000 akçe dellâliye elde edilmesi bu teşkilâtın önemini ortaya koymaktadır.

Dellâllar sadece iç ticarete değil yabancılara yapılan alışverişte de önemli bir yere sahiptiler. Alan ve satan arasında kanunlarda gösterilen hükümlere göre aracılık yaparlardı. Dolayısıyla taraflar arasında sözleşmeyi sağlayan hukukî bir sıfatları da vardı. Çok defa alıcı arayan tüccarı veya satıcı arayan şahsı bulur ve bunlar arasında ya vekâletle veya doğrudan muameleyi yerine getirirlerdi. Bu fonksiyonlarıyla bir bakıma simsarların ve bugünkü komisyoncuların yerini tutmaktaydılar. Bunun yanı sıra dellâllar ikinci elden malın satışını da yaparlardı. Bu durum özellikle tereke satışlarında daha çok görülmekte ve hizmetlerine karşılık kendilerine dellâliye adıyla bir ücret ödenmekteydi. Bu dellâllardan başka bir de özellikle zengin konaklarına ve saraya kumaş veya elbise satan kadın dellâllar vardı ki bunlara **del-lâle** denirdi.

Dellâlların alım satımdan aldığı ücret malın cinsine ve bölgelere göre farklılıklar gösterirdi. Fâtih devrine ait bir kanunnâmede dellâlların ticarî malların alım satımından alacakları ücret belirtilmiştir (*Ķânûnnâme-i Sultânî*, s. 57-59). Bu ücret genel olarak % 1 nisbetinde tesbit edilmişti. Meselâ Urfa sancağı kanununda satılan hayvanların sahiplerinden her 100 akçe bir Osmanlı akçesi dellâliye alınması hükmü bulunmaktadır (Barkan, *Kanunlar*, s. 157). Şam'da ise mercanın her sandığı için 10 eşrefî* dellâliye alınır ve bunun yarısı dellâle verirdi (Barkan, *Kanunlar*, s. 221).

Dellâlların tayin ve azilleri de kanunlarla belirlenmişti. Fâtih kanunnâmesinde dellâlların yolsuzluk yapmaları halinde simsarları tarafından azledilip ellerindeki dellâllik beratlarının alınması hükmü yer almaktaydı. Buna rağmen dellâlların bazı suistimallerde buldukları, özellikle esirci dellâllarının satıcıları aldattıkları sık görüldü.

Büyük şehirlerde loncalar halinde teşkilâtlanan dellâlların başlarındaki emirleri vasıtasıyla işlerini dürüstçe yürütmeleri sağlanmış, meslekten olmayanların dellâllik yapmaları ise yasaklanmıştı. Meselâ Mısır'da kale muhafızlarının pazarda çalışmalarına, alışverişte bulunmalarına veya dellâllik yapmalarına engel olunmuş ve bu gibilerin ceza olarak ulûfelerinin kesilmesi emredilmişti.

Haber dellâllığı bugün modern haberleşme vasıtaları ve yayın organlarının gelişmesiyle kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Ancak ticarî sahadaki dellâllik simsar-

lık adı altında devam etmektedir (dellâl ile ilgili fikhî hükümler için bk. SİMSAR).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Büyü", 64, 71; Ebü Dâvud, "Büyü", 1; *Ķânûnnâme-i Sultânî ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmânî* (nşr. R. Anhegger — Halil İnalçık), Ankara 1956, s. 38, 42, 43, 57-59, 62, 63, 74, 77, 84; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 614-615, 617; Barkan, *Kanunlar*, s. 157, 221, 357; a.m.f., "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defteri (1545-1659)", *TTK Belgeler*, III/5-6 (1968); N. Beldiceanu, *Recherche sur la Ville Ottomane au XVe siècle, Etude et Actes*, Paris 1973, s. 81-84; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 257, 287; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâttübü'l-idâriyye* (Özel), II, 286; S. Pulaha — Yaşar Yücel, "I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları", *TTK Belgeler*, XII/16 (1988), s. 37; İlhan Şahin — Feridun Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnâh", *Osm.Ar.*, VII-VIII (1988), s. 308; TA, XXXI, 74; R. Ekrem Koçu, "Dellâl, Dellâllar", *İst.A.*, I, 4371-4372; C. H. Becker, "Dellâl", *İA*, III, 518-519; a.m.f. — G. S. Colin, "Dallâl", *El²* (İng.), II, 102-103.

YUSUF HALAÇOĞLU

DELLÂLÜLKÜTÜB

(دلال الكتب)

Ebü'l-Meâlî Sa'd b. Alî b. el-Kâsim
Dellâlül-kütüb el-Hazîrî
(ö. 568/1172)

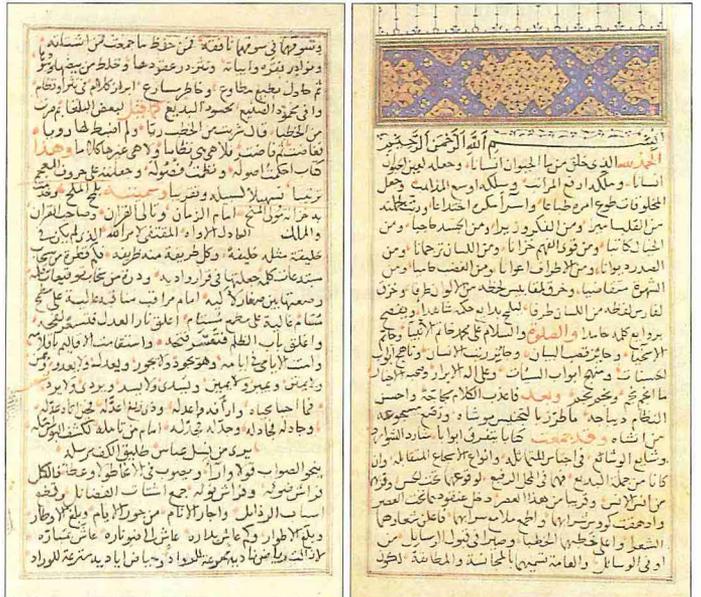
Verrâk ve şair.

Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Düceyl bölgesindeki Hazîre köyünde doğdu. Aslen Medineli olduğu tahmin edilmektedir. Ensârî ve Hazrecî nisbelerini bu sebeple almış olmalıdır. Devrinin tanınmış edebiyatçılarından Ebü Mansür İbnü'l-

Cevâlîkî, Ebü's-Saâdât İbnü's-Şecerî ve Ebü Muhammed İbnü'l-Haşşâb'dan faydalandı. Hanefî fakihlerden fikh tahsil etti. Bağdat'ta kitap istinsah edip satarak geçimini temin ettiği için verrâk* ve "dellâlül-kütüb" lakaplarıyla tanındı. Bazı dinî görüşleri sebebiyle suçlanıp devlet adamlarına şikâyet edildiğini öğrenince hayatının tehlikede olduğunu anladı ve bir süre Bağdat'tan uzaklaşarak Suriye'de dolaştı. Kendisiyle uğraşanların öldüğünü haber alınca tekrar Bağdat'a döndü ve 568 yılı Safer ayında (Ekim 1172) burada vefat etti.

Dellâlülkütüb çeşitli ilimlere vakıf bir edip, akıcı bir üslûpla yazdığı kısa lirik şiirleri bulunan bir şairdir. Şiirlerinin konusu kadın, aşk ve mizahtır. Nazımda olduğu kadar nesirde de büyük bir sanatkâr olduğu bilinmektedir.

Eserleri. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *Zinetü'd-dehr ve 'uşratü ehli'l-aşr*. Ebü Mansür es-Seâlibî'nin *Yetümetü'd-dehr* adlı eserinin bir devamı olarak Bâharzî tarafından yazılan *Dümyetü'l-kaşr*'in zeylidir. Eserde çağdaşlarından ve daha önce yaşamış şairlerden bir kısmını ele almakta ve şiirlerinden örnekler vermektedir. Eser günümüze kadar gelmemiştir. 2. *Lümehu'l-mûlah*. Bir kaside antolojisi olan eser alfabetik olup 549 (1154) yılında kaleme alınmıştır. Köprülü (nr. 1364), Süleymaniye (Ayasofya, nr. 4246) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 2344) kütüphanelerinde yazmaları bulunmaktadır. 3. *el-İ'câz fi'l-ehâcî ve'l-elgâz*. Emîr Mücâhidüddin Kaymaz'a ithaf edilen eser 1000 kadar bilmeceyi (lugaz) ihtiva etmektedir.

Dellâlülkütüb'ün *Lümehu'l-mûlah* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., nr. 1364)